

УДК [130.2:572]:316.613.434

doi: 10.15421/171732

«Божественне» насилля як складова соціального насилля

В.М. Слюсар

vadmyksl@gmail.com

Житомирський державний університет імені Івана Франка,
10008, Житомир, вул. В. Бердичівська, 40

У статті досліджується одна з форм насилля, домінуюча на певному етапі соціальних трансформацій, – «божественне» насилля, яке ґрунтується на вірі та реалізується шляхом сакралізації насильницьких дій. Зазначається, що реалізація «божественного» насилля відбувається через віру в харизматичного лідера, віру у незмінність світу, віру у чудесний світ. Особлива увага присвячена складовим «божественного» насилля: магічному та ритуальному (або ритуально-символічному) мисленню. Роль магічного мислення у «божественному» насиллі – підбір правильної інтерпретації необхідності його здійснення, сакралізація жертв насилля через пояснення їх загибелі дією закону вищого замислу та випробуванням вищих сил. Утвердження «божественного» насилля позначається появою і включенням до культури певних символів, проведенням нових соціальних ритуалів, які у подальшому стають складовими і «раціонального» насилля. Задача соціального ритуалу – здійснити колективний акт непрямого насилля. Проведення соціальних ритуалів як складових соціальних трансформацій відбувається у момент, коли насилля проходить стадію пароксизму і утверджується у масовій свідомості ідея необхідності миру, порядку, злагоди. Визначено, що інструментом «божественного» насилля є встановлення нового відліку історичного часу.

Ключові слова: насилля; соціальне насилля; соціальні трансформації; магічне мислення; ритуальне мислення

«Divine violence as a form of social violence

V.M. Slyusar

vadmyksl@gmail.com

Zhytomyr Ivan Franko state university,
40, Velyka Berdychivska St., Zhytomyr, 10008, Ukraine

«Divine violence is a form of social violence, aimed at the integration of newly installed rules and regulations, implementation to the society on the basis of the categorical perception, which is based on faith and is carried out by the sacralization of violence. Faith allows designing the perfect future for each individual, creating on the one hand, the illusion of the simplicity, and on the other - the illusion of omnipotence. This forms in the mass consciousness the idea that every problem can be solved by conditions of «correctors» issue.

The main types of faith as the basis of the «divine violence are: faith in the immutability of the world, and the belief in fair world. Magical and ritual (or ritually symbolic) thinking is a part of «divine violence. Magical thinking, being a part of «divine violence in the process of social transformations, actualizes the faith in the possibility and the effectiveness of the changes happening.

«Divine violence is implemented through the magical thinking by choosing convincing interpretation of its necessity. Also it is implemented through the ritual one in the historic moment, when violence goes through the stage of paroxysm (increase of its power to the highest level, which is reflected in total discord, levelling and destruction), due to this the idea of the necessity of peace, order, harmony is being proven to the mass consciousness.

«Divine violence is implemented on the basis of leaderism, when the leader (chief) comes not only as the Fuhrer in its negative connotations as a tyrant, but as a leader of a nation, a prominent military commander, who has supernatural characteristics. Such characteristics are expressed as a strong belief in this by public consciousness. The principles of the implementation of the «divine violence have a number of common principles with religious cults' activity organization.

The basic principle is the association against the enemy. This principle is implemented through the creation and production of an image of a common enemy - Satan, government, «enlightened people of other faiths, and so on. This principle is social in its nature and is based on the desire of individuals to protect their own sense of identity through the division of everyone either to the allies or enemies. One of the tools of the «divine violence is the setting of a new historical time reference. It is carried out either by the setting of a new chronology or the determination of the sacral event. Its date becomes the conditional starting point of a new stage of development of society.

Keywords: violence; social violence; social transformation; magical thinking; ritual thinking

Цитування даної статті: Слюсар В.М. «Божественне» насилля як складова соціального насилля / В.М. Слюсар // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 2(142). – С. 97-102.

Citation of this article: Slyusar, V.M., 2017. «Bozhestvenne» nasyllia yak skladova sotsialnoho nasyllia [«Divine» violence as a form of social violence]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 2(142), 97-102. doi:10.15421/171732 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 19.12.2016

«Божественное» насиліе как составляющая социального насилія

В.Н. Слюсар

vadmyksl@gmail.com

*Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
10008, Житомир, ул. Б. Бердичевская, 40*

В статье исследуется одна из форм насилія, доминантная на определенном этапе социальных трансформаций – «божественное» насиліе, основанное на вере и реализуется путем сакрализации насильственных действий. Отмечается, что реализация «божественного» насилія происходит на основании веры в харизматичного лидера, веры в неизменность мира, веры в чудесный мир. Особое внимание уделено составляющим «божественного» насилія: магическому и ритуальному (или ритуально-символическому) мышлению. Роль магического мышления в «божественном» насиліи – подбор правильной интерпретации необходимости его осуществления, сакрализация жертв насилія через объяснение их гибели действием закона высшего замысла и испытанием высших сил. Утверждение «божественного» насилія сказывается появлением и включением в культуру определенных символов, проведением новых социальных ритуалов, которые в дальнейшем становятся составляющими и «рационального» насилія. Задача социального ритуала – осуществить коллективный акт непрямого насилія. Проведение социальных ритуалов как составляющих социальных трансформаций происходит в момент, когда насиліе проходит стадию пароксизма и утверждается в массовом сознании идея необходимости мира и порядка. Определено, что инструментом «божественного» насилія является установление нового отсчета исторического времени.

Ключевые слова: насиліе; социальное насиліе; социальные трансформации; магическое мышление; ритуальное мышление

Постановка проблеми. ХХ століття – період в історії людства, який по праву називають епохою «наднасилія». Соціальне насилія у цей період позначається як великою кількістю жертв дії його прямих форм, так і появою нових видів непрямих. На певних стадіях соціальних трансформацій домінує форма насилія, застосування якого пояснюється благородними, навіть сакральними цілями.

Аналіз досліджень і публікацій. Якщо взяти за основу світоглядні елементи, які домінують при поясненні необхідності застосування тих чи інших видів насилія, можна виокремити наступні його форми: «міфічна» (насилія ґрунтується на агресії, на односкладовій світовідчуттєвій міфологемі кращої альтернативи та спрощеному поясненні існуючої ситуації); «божественне» (на вірі, відбувається сакралізація насильницьких дій) та «раціональне» (раціональне усвідомлення об'єктами необхідності та невідворотності насилія). Кожна з цих форм має своє призначення відповідно до соціальних трансформаційних процесів: «міфічне» насилія спрямоване на заперечення конкретних соціальних норм та правил, «божественне» – на інтеграцію суспільства на основі безапеляційного сприйняття нововстановлених норм та правил, а «раціональне» – на їх підтримку легітимними засобами. Запропонована класифікація суттєво доповнює запропоновану В. Беньяміном [1: 11].

Мета дослідження – з'ясувати характер «божественного» насилія як соціального феномена.

Виклад основного матеріалу. Утвердження «божественного» насилія спричинене необхідністю утвердити нові соціальні норми та правила, утвердження яких після домінування «міфічного» зазнає незначного опору від індивідів. Засадничим елементом «божественного» насилія є віра.

Віра є важливою складовою соціального життя, вона є визначальним світоглядним орієнтиром для політичного життя. Незалежно від того, яким цілям

служить політик (національним чи загальнолюдським, соціальним і етичним чи культурним, мирським чи релігійним, або спиратися на глибоку віру в «прогрес»), чи він холодно відкидає цей сорт віри, а претендує на служіння «ідеї», чи має намір служити зовнішнім цілям повсякденного життя, принципово відхиляючи вищевказане домагання, – але будь-яка віра повинна бути в наявності завжди [5, с. 692]. Віра дозволяє проектувати ідеальне майбутнє для кожного індивіда.

Л. Гозман та О. Еткінд виокремлюють низку форм віри, притаманних тоталітарній свідомості, утім певною мірою ці форми властиві й «божественному» насилію». Розглянемо їх більш детально. Віра у простоту світу передбачає утвердження у суспільній свідомості одно- або двовимірної моделі картини світу, в якій випадкові і багатозначні зв'язки між соціальними явищами закріплюються довільно, але їх один варіант визначається як єдино правильний, у той час як усі інші – як девіації. Утім через відмову від раціонального пояснення необхідності утвердження нових норм та правил, що супроводжується виключенням науковців з процесів надання відповідних оцінок та прийняття соціально значимих рішень, створюється ілюзія простоти, яка формує водночас ілюзію всемогутності – будь-яка проблема може бути розв'язана, досить лише віддати правильні накази [6, с. 67]. Як правило, ця ілюзія проявляється на рівні суспільної свідомості в якості однозначних оцінок тим чи іншим соціальним явищам, але ці оцінки мають тенденцію швидко змінюватися на протилежні. Наприклад, у період соціальних трансформацій при домінуванні «божественного» насилія певні лідери можуть наділятися рисами харизми, їх діяльність оцінена як месіанська, але у доволі короткий проміжок часу вона може виявити незадоволеність очікуванням і отримати негативні оцінки.

Іншою формою віри є віра у незмінність світу.

Сакралізація «божественного» насилля здійснюється через утвердження у суспільній свідомості сакральних символів вічності: заміна портретів політичних лідерів на нових «вічно молодих», встановлення нових державних свят, початок монументального будівництва як господарських, так і культурно-мистецьких об'єктів. Також формою віри є віра у справедливий світ. Погодимося з Л. Гозманом та О. Еткіндом, що образ справедливого світу неминуче централізований, він передбачає наявність вищої інстанції, яка здійснює справедливість незалежно від особистої волі та зусиль конкретних осіб [6, с. 70]. Насилля, здійснюване цими інстанціями, відбувається в ім'я справедливості, набуває ознак сакральності, що позначається відсутністю співчуття до його жертв. Віра у справедливий світ має тенденцію ототожнюватися з вірою у доброго царя, тобто наділення лідерів ризами харизми, заміщення особистої відповідальності колективною, яка виражається у турботі політичного лідера за народ.

Утвердження у суспільстві «божественного» насилля відбувається через сакралізацію насильницьких дій. Як зазначав Р. Жирар, «людське насилля завжди зображується як зовнішнє по відношенню до людини; тому воно і знаходить основу в священному і зливається з ним – з тими силами, які дійсно тяжіють над людиною ззовні: зі смертю, хворобою, природними феноменами...» [7, с. 112]. Сакральність насилля, здійснюваного задля утвердження нових правил, порядків та норм, найбільшою мірою проявляється у вірі в чудесний світ. Ця віра через заперечення домінування ролі причинно-наслідкових зв'язків у соціальних процесах проявляється у сприйнятті нововстановлених норм як чуда, що здійснюється на основі реалізації соціально-економічних проектів у терміни чи/та у масштабах, які здаються неймовірними. У цьому випадку насилля здійснюється як через примус, так і шляхом підтримки ентузіазму та ініціативи. Але ці проекти не обов'язково повинні мати обґрунтування економічної доцільності, а виконувати функцію соціального ритуалу, як, наприклад, будівництво монументальних споруд – Мавзолею у Москві чи Будинку Народу в Бухаресті (нинішня назва – Палац Парламенту).

Сакральне насилля протиставляється буденному. Як зазначає Дж. Агамбен, «нині ми можемо спостерігати, як людське життя стає об'єктом безпрецедентного насилля, яке зробилося частиною нашого повсякдення, залишаючись при цьому абсолютно профанним і тривіальним» [4, с. 148]. Утім, відзначимо, що буденність насилля і смерті як феномен соціального буття прослідковується протягом усієї історії людства. Це виражалось у вихованні воїнів, у принципах співжиття із кочівниками, у високому рівні смертності через хвороби і т. д. Тут радше варто акцентувати на тому, що за сучасних соціальних умов життя, коли зазначені фактори усунені, все одно спостерігається високий рівень смертності у зв'язку із аваріями, техногенними катастрофами, у результаті вчинення злочинів. Насилля і насильницька смерть залишаються невід'ємними складовими соціально-

го життя і сприймаються людьми як буденне явище. Сакралізація насилля заперечує як буденний характер його конкретних видів, так і визначає мету благородною, яка сприймається безпеліційно, безумовно, заради вищого замислу.

Складовою «божественного» насилля є магічне та ритуальне (або ритуально-символічне) мислення. Поняття «магічне мислення» набуло поширення у філософській та психологічній літературі на початку XX століття після виходу у світ праці З. Фрейда «Тотем і табу», в якій автор приходиться до висновку, що «принцип, який панує в магії, в техніці анімистичного образу думок, полягає у «всемогутності думок» [12, с. 374]. Цей принцип ґрунтується, він у цьому погоджується з Е. Тайлором, на основі «помилкового прийняття ідеального взаємозв'язку за реальний» [12, с. 367]. Тобто магічне мислення визнає можливість словесним вираженням думок чи у формі ритуалів змінювати реальність.

Донині здійснюються спроби визначити та охарактеризувати основні риси магічного мислення. Так, М. Хатсон визначив наступні сім законів магічного мислення: об'єкти несуть есенцію; символи мають владу; дії мають віддалені наслідки; розум не знає меж; душа живе над усім; світ живий; все відбувається з певних причин [3]. Магічне мислення акцентує на нематеріальній природі пояснення суцього, при цьому воно спрямоване на вольовому, силовому характері перетворення світу. Власне, основне призначення магії дихотомічне: по-перше, захистити від ворогів та різного роду небезпек, а по-друге, надати сили для здійснення насилля над цими ворогами. Тобто сміливо можна визначити характерною рисою магічного мислення безпеліційну та безсумнівну ідентифікацію «ворога», що, у свою чергу, сакралізує насилля відносно нього. Встановлення нових соціальних норм та правил ворогом ідентифікує особи та соціальні групи і спільноти, які вимагають від суспільства раціонального осмислення новоутверджених норм. Як правило, ним виступає інтелектуальна еліта суспільства.

Т. Грютер здійснив спробу визначити основні аспекти вияву магічного мислення у світі. На його думку, воно впливає на медицину та науку, ускладнюючи їх прогрес; на економіку, сприяючи шахраям у продажу неефективних ліків та «магічних» об'єктів, створюючи ринок езотеричної літератури; на релігію, уможливаючи її існування взагалі; на суспільство через узаконення полювання на відьом [2, с. 283]. Магічне мислення, по суті, виходить за межі функціонування у релігійних інституціях і пронизує різні сфери соціального життя. Хоча німецький учений акцентує увагу передусім на деконструктивній ролі цього типу мислення, вважаємо таку позицію необґрунтованою, оскільки вона фактично проголошує магічне мислення рудиментом соціального організму. Логічно виникає питання збереження магічного мислення у сучасному світі, насамперед в інформаційному суспільстві та суспільстві знань.

Аналізуючи роль магічного мислення як складової «божественного» насилля у процесі соціальних

трансформацій, наголосимо, що воно актуалізує віру у можливість і результативність змін, що тривають. І. Латипов виділяє у складі магічного мислення віру у всезагальну зумовленість та взаємопов'язаність, віру в об'єктивність власного суб'єктивного досвіду та віру у здатність думок безпосередньо впливати на зовнішній світ. На основі цього формулюється головна ідея магічного мислення: цей світ керований і передбачуваний, людина – його значима частина, вона здатна управляти частиною цієї реальності через думки та ритуали, а у випадку нестачі ресурсів може звертатися до тих, хто володіє більшими силами [8, с. 100]. Таким чином, відбувається, з одного боку, сакралізація влади, яка упроваджує нові норми та правила, а з іншого – сакралізація насилля як форми спільної дії осіб, інтегрованих як практичною діяльністю, так і духовною (продукування думок та ідей, які виражають підтримку зазначених дій). Встановлення нових соціальних норм та правил завжди зустрічає опір певних соціальних груп та спільнот. Магічне мислення пояснює соціальні зміни, що відбуваються, вірою у всезагальну зумовленість та взаємопов'язаність. Якщо насилля маркується у суспільстві як небажане, то «божественне» насилля реалізується через магічне мислення шляхом підбору правильної інтерпретації його необхідності. Зокрема відбувається сакралізація жертв-суб'єктів насилля, їх загибель пояснюється, по-перше, дією закону вищого замислу, та, по-друге, випробуванням вищих сил. Також проявом магічного мислення є віра в особливу значимість символів і подій.

Утвердження «божественного» насилля позначається появою і включенням до культури певних символів, проведенням нових соціальних ритуалів, які у подальшому стають складовими і «раціонального» насилля. Ритуал у соціальному аспекті тлумачиться як соціально значима форма поведінки, яка постійно відтворюється у суспільстві, утворює і підтримує його соціальну структуру, тобто як поведінка він відіграється, але завжди однаково [14, с. 129]. Революції у Російській імперії та суспільні трансформації в ній у першій чверті ХХ століття позначаються появою нових символів, які отримують сакральне значення (державні символи (герб, прапор, серп та молот, п'ятикутна зірка), символи партії та громадських рухів (піонерський галстук, Красна площа). З'являються нові ритуали: паради на Красній площі, суботники, диспути і т. д. В. Шинкаренко виокремлює чотири групи основних елементарних соціальних ритуалів: довіри і недовіри; агресивності і байдужості; влади і згоди (покірності); поваги і неповаги, які є найбільш важливими для комунікації і відтворення соціальної структури суспільства [15, с. 93]. Насилля виявляється у всіх зазначених ритуалах. Первинно основною метою ритуалу довіри є демонстрація неворожого відношення до оточуючих. Враховуючи його довготривалість, можна віднести його дію до «раціонального» насилля. Утім, здійснення ритуалу довіри передбачає зближення індивідів, які беруть у ньому участь на доволі небезпечну один до одного відстань, а тому на перший план їх взаємовідносин виходить віра у його ефективність, сакраліза-

ція встановлених взаємозв'язків. У ритуал недовіри індивіди прагнуть у формі непрямого насилля зберегти дистанцію між собою на безпечному рівні. Що стосується ритуалу агресивності, то, на відміну від самої агресії у її соціальному вираженні як складової «міфічного» насилля, його ціль виразити публічно незгоду щодо неврахування інтересів того, хто його проводить. Можливі дії останніх гіперболізуються і демонізуються. Ритуал байдужості фактично є формою насилля в якості спонукання об'єкта до дії, утім він є ефективним за умов наявності рис харизми в його виконавців. Ритуал влади ґрунтується на примусі, який здійснюється не на основі раціонально осмислених компромісів, а на основі довіри, яка утверджується через підкорення. Ритуал згоди виражає небажання індивідів чинити опір владі, авторитету, тобто фіксує їх ірраціональний перехід до статусу об'єктів насилля. Ритуал поваги – це первинний акт сакралізації суб'єктів насилля, а неповаги – провокація їх до дії.

Нові ритуали, які утверджуються у період соціальних трансформацій, також спрямовані на сакралізацію влади, на неосмислене сприйняття утвердження нею нових законів, правил, норм. Завдання такого ритуалу – здійснити колективний акт непрямого насилля. З одного боку ритуал має добровільний характер, а з іншого – відмова особи від долучення до його проведення ідентифікує її як противника нових норм та правил. Власне у самому ритуалі наявне насилля, але воно за змістом вирізняється від «міфічного», яке домінувало на попередній стадії соціальних трансформацій. Абсолютна більшість жертвних ритуалів містять у собі певні форми насилля, вони за своєю відповідні значення, прямо пов'язані скоріше з самою жертвовною кризою, ніж з позбавленням від неї, оскільки ритуальне мислення прагне до повторення установчого механізму [7, с. 153]. Проведення соціальнозначимих ритуалів, які закріплюються в культурі, відбувається у момент, коли насилля проходить стадію пароксизму (посилення його дії до найвищого ступеня, яке виражається у тотальному розбраті, нівеляції та руйнуванні) і утверджується у масовій свідомості ідея необхідності миру, порядку, злагоди. Ритуал, по суті, актуалізує вираження однаковості у відході від «міфічного» насилля та переходу до «божественного», яке засновується на ідеї миру та порядку як вищого соціального блага. Насилля у ритуалі прагне відновити самий повний світ, відомий громаді [7, с. 138]. Причому специфікою проведення соціальних ритуалів є їх масштабність, ініціатива щодо їх здійснення переходить від влади до агентів «божественного» насилля, утверджується буденна ритуалістика. Водночас через останню свідомість індивіда упізнає і підтверджує конституційовану сакральним прецедентом впорядковану картину світу, а постритуальні мотиви тут служать своєрідними опорними точками, знаковими верифікаціями безперервності й відтворюваності світового порядку в тому чи іншому його аспекті [10]. Ритуал утверджує нову сакралізовану картину світу, засновану на принципах миру, а насилля, яке застосовується у ритуалі, або проголошується ним, інтерпретується як насилля

заради соціального миру. Важливу роль у здійсненні «божественного» насилля відіграє харизматичний лідер, підкорення якому ґрунтується на вірі в нього, в його здібності та внутрішнє покликання, а не на звичаях чи настановах. «Божественне» насилля реалізується на принципах вождизму, в якому лідер (вождь) постає не стільки як фігур у його негативних конотаціях як тиран, скільки як провідник, лідер нації, видатний воєначальник, наділений надприродними рисами, що виражається в якості переконаності у цьому в суспільній свідомості. Причому, як наголошує М. Вебер, «у двох найважливіших в минулому постах: з одного боку, мага і пророка, з іншого – обраного князя-воєначальника, ватажка банди, кондотьєра – вождизм як явище зустрічається в усі історичні епохи і в усіх регіонах» [5, с. 647-648]. Реалізація принципів вождизму полягає у конструюванні певного вигаданого світу, здатного конкурувати з реальним, світу несуперечливого вимислу [13, с. 171]. Саме розрив мас із реальним світом спричиняє актуалізацію їх схильності претендувати на божественну місію спокути гріхів і, навіть, спасіння людства. За таких умов проголошена вождем ідея (наприклад, ідея відродження величі нації чи держави) стає інструментом сакралізації насилля, адже будь-які насильницькі дії, які застосовуються проти опонентів її реалізації, визнаються не просто ворогами, а містичними ворогами, втіленням злих сил, які чинять опір усьому суспільству в його прогресі.

Принципи встановлення «божественного» насилля має низку спільних рис із принципами організації діяльності релігійних культів. Основним принципом є інтеграція проти ворога, тобто він реалізується шляхом створення і продукування образу спільного ворога – Сатани, уряду, «непросвітлених», представників інших конфесій і т. д. Цей принцип має соціальний характер і ґрунтується на прагненні особи захистити власне почуття самоідентичності, поділяючи усіх на союзників та ворогів. У процесі інтеграції у таких осіб формується «егоїзм переслідувача жертви», що виявляється у відсутності жалю переслідувача до своєї жертви, навіть якщо її страждання набагато перевищують той рівень страждань, яких зазнає сам переслідувач чи пов'язані із ним особи [9, с. 40]. Соціокультурне принесення жертви покликане долати страхи, спричинені «міфічним» насиллям, актуалізуючи віру як домінуючий спосіб сприйняття соціальної реальності, притаманного «божественному» насиллю.

Одним із інструментів «божественного» насилля є встановлення нового відліку історичного часу. Це здійснюється або шляхом встановлення нового літочислення, або визначення події, яка сакралізується,

а її дата стає умовною точкою відліку нового етапу розвитку суспільства. Нове літочислення знаменувало утвердження у суспільстві якісно іншої релігійної моралі: нульовий рік для християн, відліком якого слугує дата народження пророка Ісуса Христа, нульовий рік для мусульман за гіджрою – від переселення пророка Мухаммада до Ясрібу (Медини). Також в історії були спроби встановити новий календар, відліком для якого слугував прихід до влади певних політичних сил: упровадження 5 жовтня 1793 року Національним конвентом Франції революційного календаря знаменувало проголошення республіки, 1975 рік став нульовим для Демократичної Кампучії і знаменував собою прихід «червоних кхмерів» до влади, календар чучхе в КНДР (використовується з 1997 року) за відлік бере рік народження Кім Ір Сена, радянський революційний календар, запропонований у 1929 році фіксував нову систему організації праці (проіснував 10 років). Більшість календарів існують одночасно із григоріанським і носять радше сакральний, ніж прагматичний характер, фіксуючи «святість» нового етапу розвитку суспільства, підживлюючи віру членів суспільства в істинність нововстановлених соціальних норм та правил. Таку ж функцію виконують події, які стають знаковими для історичної пам'яті суспільства. Як правило, це прийняття декларації про незалежність та суверенітет, прийняття конституції, день громадянського примирення, чи день військової перемоги.

Висновки. «Божественне» насилля – це форма соціального насилля, спрямованого на інтеграцію суспільства на основі безапеляційного сприйняття нововстановлених норм та правил, яке ґрунтується на вірі і здійснюється шляхом сакралізації насильницьких дій. Віра дозволяє проектувати ідеальне майбутнє для кожного індивіда, створюючи, з одного боку, ілюзію простоти, а з іншого – ілюзію всемогутності, що формує у масовій свідомості думку, що будь-яка проблема може бути розв'язана за умов видання «правильних» наказів. Основними видами віри як підґрунтя «божественного» насилля є віра у незмінність світу, віра у справедливий світ. Складовою «божественного» насилля є магічне та ритуальне (або ритуально-символічне) мислення. Магічне мислення, як складова «божественного» насилля у процесі соціальних трансформацій, актуалізує віру у можливість і результативність змін, що тривають. «Божественне» насилля реалізується через магічне мислення шляхом підбору переконливої інтерпретації його необхідності. Також через ритуальне в історичний момент, коли насилля проходить стадію пароксизму, в результаті чого утверджується у масовій свідомості ідея необхідності миру, порядку, злагоди.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Benjamin W. *Metaphysisch-geschichtsphilosophische Studien. Zur Kritik der Gewalt* / Walter Benjamin // Benjamin W. *Gesammelte Schriften*. – Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1972 – . – Band. II. 1. – 1991. – S. 179 – 204.
2. Grüter T. *Magisches Denken: Wie es entsteht und wie es uns beeinflusst* / Thomas Grüter. – Bern: Scherz Verlag, 2010. – 320 S.
3. Hutson M. *The 7 Laws of Magical Thinking: How Irrational Beliefs Keep Us Happy, Healthy, and Sane* / Matthew Hutson. – New York: Plume, 2012. – 304 p.
4. Агамбен Дж. *Номо sacer. Суверенная власть и голая жизнь* / Джорджо Агамбен. – М.: Издательство «Европа», 2011. – 256 с.

5. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Вебер М. Избранные произведения; [пер. с немецкого сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайденко]. – М.: Прогресс, 1990. – С. 644 – 706.
6. Гозман Л. Культ власти / Леонід Гозман, Александр Еткінд // Часопис «Ї». – 2005. – № 37. – С. 60 – 77.
7. Жирар Р. Насилие и священное / Рене Жирар; [пер. с фр. Г. Дашевского; изд. 2-е, испр.]. – М.: Новое литературное обозрение, 2010. – 448 с.
8. Латыпов И. Магическое мышление / Илья Латыпов // Теория и практика психотерапии. – 2015. – № 4 (8). – С. 98 – 100.
9. Лукабо Р. Тероризм: психологічні і політичні аспекти / Роберт Лукабо, Г. Едвард Фукуа, Джозеф П. Кендземі, Казімір Ковальські // Часопис «Ї». – 2002. – № 25. – С. 32 – 48.
10. Пелипенко А. А. Ритуальное мышление / А. Пелипенко: электронный режим доступа <http://apelipenko.ru/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D1%8B/%D0%A0%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B5%D0%BC%D1%8B%D1%88%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5.aspx>
11. Слюсар В. М. Вальтер Беньямин про насилля як соціальний феномен / В. М. Слюсар // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015. – № 3. – С. 143 – 148.
12. Фрейд З. Тотем и табу (Некоторые соответствия в душевной жизни дикарей и невротиков) // Фрейд З. Собрание сочинений в 10-ти томах / Зигмунд Фрейд. – М.: ООО «Фирма СТД», 2003 – 2008. – Т. 9 Вопросы общества. Происхождение религии. – 2008. – С. 287 – 444.
13. Хевеши М.А. Толпа, массы, политика: Историко-философский очерк. – М.: ЦОП Института философии РАН, 2001. – 223 с.
14. Шинкаренко В. Д. Смысловая структура социокультурного пространства (игра, ритуал и магия) / В. Д. Шинкаренко. – М.: КомКнига, 2005. – 232 с.
15. Шинкаренко В. Д. Элементарные социальные ритуалы / В. Д. Шинкаренко // Грани. – 2014. – № 4. – С. 91 – 97.

REFERENCES:

1. Benjamin, W., 1991. Gesammelte Schriften. Suhrkamp, Frankfurt am Main (in German)
2. Grüter, T., 2010. Magisches Denken: Wie es entsteht und wie es uns beeinflusst. Scherz Verlag, Bern (in German)
3. Hutson, M., 2012. The 7 Laws of Magical Thinking: How Irrational Beliefs Keep Us Happy, Healthy, and Sane. Plume, New York (in English)
4. Agamben, Dzh., 2011. Homo sacer. Suverennaja vlast' i golaja zhizn' [Homo sacer. Sovereign Power and Bare Life]. Izdatel'stvo «Evropa», Moscow (in Russian)
5. Veber, M., 1990. Izbrannye proizvedenija [Favourites Works]. Progress, Moscow (in Russian)
6. G'ozman, L., Etkind, A., 2005. Kul't vlady' [The Cult of Power]. Chasopy's «Yi». 37, 60–77 (in Ukrainian)
7. Zhirar, R., 2010. Nasilie i svjashhenoe [Violence and the Sacred]. Novoe literaturnoe obozrenie, Moscow (in Russian)
8. Latypov, I., 2015. Magicheskoe myshlenie [Magical Thinking]. Teorija i praktika psihoterapii № 4 (8), 98–100 (in Russian).
9. Lukabo, R., Fukua, G. E., Kendzheimi, Dz. P., Koval'ski, K., 2002. Terory`zm: psy`xologichni i polity`chni aspekty` [Terrorism: Psychological and Political Aspects]. Chasopy's «Yi25, 32–48 (in Ukrainian)
10. Pelipenko, A. A., Ritual'noe myshlenie [Ritual Thinking]. Retrieved from URL <http://apelipenko.ru/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D1%8B/%D0%A0%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B5%D0%BC%D1%8B%D1%88%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5.aspx> (in Russian)
11. Slyusar, V. M., 2015. Val'ter Ben'yamin pro nasy`llya yak social`ny`j fenomen [Walter Benjamin about Violence as a Social Phenomenon]. Aktual'ni problemy` filosofiyi ta sociologiyi 3, 143–148 (in Ukrainian)
12. Frejd, Z., 2008. Sbranie sochinenij v 10-ti tomah [Collected Works in 10 Volumes]. ООО «Фирма СТД», Moscow (in Russian)
13. Heveshi, M. A., 2001. Tolpa, massy, politika: Istoriko-filosofskij ocherk [Crowd, Masses, politics: Historical and Philosophical Essay]. COP Instituta filosofii RAN, Moscow (in Russian)
14. Shinkarenko, V. D., 2005. Smyslovaja struktura sociokul'turnogo prostranstva (igra, ritual i magija) [The Semantic Structure of the Social and Cultural Space (a Game, a Ritual and Magic)]. KomKniga, Moscow (in Russian)
15. Shinkarenko, V. D., 2014. Jelementarnye social`nye ritualy [Elementary Social Rituals]. Grani 4, 91–97 (in Russian)